

de Bibliotheek
Zoetermeer

CKC &
partners

Cultuureducatie met Kwaliteit

Doorlopende leerlijn beeldende kunst
Groep 6
Lessenreeks 'verankering'

Deze leerlijn is ontwikkeld door CKC & partners.

Beweging

Informatie over Beweging

Groep 6, lessenreeks 'verankering', vier lessen van 60 minuten

Doel van de lessenreeks:

De leerlingen herkennen en benoemen beweging en geluid in een kunstwerk. Ze kunnen signaalkleuren en camouflagekleuren, waarnemen, benoemen en schilderen. De leerlingen verbeelden ruimte en beweging in een lijnfiguur van draad. Ze kunnen een vorm en voorstelling laten ontstaan door doorgaand bewegend te tekenen in dunnen lijnen. In deze lessenreeks werken ze met de volgende materialen en technieken: tekenen, schilderen, ruimtelijk vormen en constructie. Beeldaspecten die aan bod komen zijn beweging, vorm, lijn, ruimte, kleurcontrast en compositie. Ze leren werken volgens een richtinggevend creatief proces: ze oriënteren zich op de opdracht, onderzoeken het materiaal, voeren een eigen, creërende opdracht uit en evalueren op hun werk en het werkproces.

Materiaallijst:

Algemeen:	De mogelijkheid om afbeeldingen te tonen via het digibord.
Les 1:	Enkele stripalbums, wit A3- en A4-tekenpapier, potloden en/of viltstiften en liniaal.
Les 2:	Schoolverf in de kleuren groen, rood, oranje, geel, blauw en paars plus wit en zwart, kwasten en waterbakken, A3- en A4-tekenpapier en papieren handdoekjes.
Les 3:	Kniptangen (voor leerkracht), enkele rollen met de hand te buigen ijzerdraad $\varnothing 1,1$ of $1,2$ mm (Hema), per leerling twee stukjes van ca. 30 cm, één van ca. 1.20m, evt. extra., stukjes hout (sokkel), tacker, metalen klerhangers.
Les 4:	Per leerling meerdere A4-tjes, ,een A3-papier, stevig waskrijt (bijv. wasco, geen zwart).

Les 1: Stripverhaal

Beweging en geluid	Verschillen	Stripverhaal	Nabespreking
--------------------	-------------	--------------	--------------

Deze les gaat over het herkennen en benoemen van actie en geluid in een kunstwerk. Vervolgens maken de leerlingen een stripverhaal waarvan beweging en geluid onderdelen zijn.

Les 2: Opvallend en onopvallend bewegen

Opvallen of niet opvallen	Kleur	Op de vlucht	Waar zit je
---------------------------	-------	--------------	-------------

In deze les wordt aandacht besteed aan stoer of steels bewegen. Camouflagekleuren en signaalkleuren kunnen het verschil maken tussen eten en gegeten worden; ze zijn van levensbelang. De leerlingen passen camouflagekleuren en signaalkleuren toe in een schilderij.

Les 3: Circus ijzerdraad

Kinetische kunst	Buigen en binden	Draadfiguur	Circus ijzerdraad
------------------	------------------	-------------	-------------------

De leerlingen vormen uit een ijzerdraad een ruimtelijke mensfiguur of een waaraan je kunt zien dat ze in beweging zijn en maken zo een draadfigurencircus.

Les 4: Dynamisch tekenen

Kunst beweegt	Dynamisch tekenen	Beeld uit beweging	Levende tekeningen
---------------	-------------------	--------------------	--------------------

De leerlingen maken een tekening vanuit een beweging, een gebaar. Ze bouwen hun tekening op uit honderden dunne lijntjes over elkaar en halen hun krijtjes zo min mogelijk van het papier.

Deze lessenreeks sluit aan bij de doorlopende leerlijn Cultuureducatie met Kwaliteit in Zoetermeer. Meer informatie over Cultuureducatie met Kwaliteit vind je [hier](#).

De leerlijn beeld is ontwikkeld door CKC & partners en geschreven door Loulou Joolen en Gerart Kamphuis. Neem bij vragen contact op via primair-onderwijs@ckc-zoetermeer.nl.

Beweging – Stripverhaal

Groep 6, lessenreeks 'verankering', les 1

Lesdoel: De leerlingen herkennen en benoemen beweging en geluid in een kunstwerk

Benodigde materialen: Enkele stripalbums, wit A3- en A4-tekenpapier, potloden en/of viltstiften en liniaal.

Opdrachten:

Beweging en geluid	Verschillen	Stripverhaal	Nabespreking
--------------------	-------------	--------------	--------------

Introductie:

Deze les gaat over het herkennen en benoemen van actie en geluid in een kunstwerk. Vervolgens maken de leerlingen een stripverhaal waarvan beweging en geluid onderdelen zijn.

Oriënteren: Beweging en geluid	5 minuten
Opdracht: Bespreek beweging op schilderijen. Zie kunststroming het Futurisme: Balla – Dog on leash , Goncharova – The Cyclist , B. Riley . Ga daarna in op geluid in kunstwerken: Munch - De Schreeuw , Roy Lichtenstein – Bang . Lichtensteins werk lijkt op een stukje van een stripverhaal. Toon een paar stripalbums. Bewegingen in strips worden vaak aangegeven door bewegingslijntjes ('spartelende vis') of herhaling (nenschuddend hoofd van links naar rechts in zes fases). Geluiden in strips hebben ook een specifieke vorm (ovale en gekartelde tekstballonnen). Ook lettergrootte en vorm van de letters spelen een grote rol. Hoe vetter en groter de letters, hoe harder het geluid.	
Reflecteren: Wie leest er wel eens een stripverhaal? Welke? Zijn dat spannende of vrolijke stripverhalen? Wie heeft er zelf wel eens een stripverhaal gemaakt?	

Onderzoeken: Verschillen	15 minuten
Opdracht: Teken twee dezelfde figuurtjes (vis, mannetje, voetbal) met viltstift op een A4-vel. Geef alleen de rechterfiguur een paar bewegingslijntjes. Is er verschil te zien in beweging tussen linker- en rechterfiguur? Experimenteer vervolgens met het zichtbaar maken van geluid. Maak verschillende tekstballonnen (hard geluid in gekartelde tekstballon, zacht geluid in stippellijn tekstballon). Varieer ook in lettergrootte. Hoe groter en vetter de letter, hoe harder het geluid. Teken er een paar zelfverzonnen stripfiguurtjes bij.	
Reflecteren: Kun je duidelijk zien welke figuur beweegt en welke niet? En welke harder praat, of schreeuwt of fluistert? Kun je ook gedachten in beeld brengen (gedachtenwolkjes).	

Uitvoeren: Stripverhaal	30 minuten
Opdracht: Teken met behulp van potlood en liniaal op een vel tekenpapier A3-formaat een kader van 20 bij 30 cm. Verdeel dat kader in zes vakken (ze hoeven niet even groot te zijn). Teken vervolgens met potlood of viltstift in de vakjes een zelfverzonnen stripverhaaltje (bijv. jouw stripfiguur scoort het winnende doelpunt en krijgt de beker of jouw stripfiguur redt iemand door een draak te verslaan en wordt een held etc.). Let op de logische volgorde en probeer beweging, geluid en gebaren te laten zien. Denk ook aan verhoudingen en lichaamsvormen.	
Reflecteren: Waar zie je beweging en geluid? Heb je bewust gelet op de lettergrootte en de vorm van de figuurtjes en de tekstballonnen? Heb je nog ergens op 'ingezoomd', bijvoorbeeld op de hoofden van de figuurtjes?	

Evalueren: Nabespreking	10 minuten
Opdracht: Bespreek een aantal werkstukken na met de leerlingen. Zijn de beeldverhalen goed te volgen? Waar is duidelijk hard en zacht geluid te zien? En beweging?	
Reflecteren: Heb je gekozen voor een grappig of serieus verhaal? Komt dat goed tot uiting in je strip? Wat ging er goed of fout? Heb je nog gelet op lichaamsvormen en verhoudingen?	

Aanvullende suggesties:
Knip uit tijdschriften of kranten een paar stripverhaalplaatjes met beweging. Plak ze op een vel tekenpapier (A3-formaat) en schrijf erbij welke beweging er te zien is en waaraan je die beweging ziet.

Beweging – Opvallend en onopvallend bewegen

Groep 6, lessenreeks 'verankering', les 2

Lesdoel: De leerlingen kunnen signaalkleuren en camouflagekleuren waarnemen, benoemen en schilderen.

Benodigde materialen: Schoolverf in de kleuren groen, rood, oranje, geel, blauw en paars plus wit en zwart, kwasten en waterbakken, A3- en A4-tekenpapier en papieren handdoekjes.

Opdrachten:	Opvallen of niet opvallen	Kleur	Op de vlucht	Waar zit je
--------------------	---------------------------	-------	--------------	-------------

Introductie:

In deze les wordt aandacht besteed aan stoer of steeds bewegen. Camouflagekleuren en signaalkleuren kunnen het verschil maken tussen eten en gegeten worden; ze zijn van levensbelang. De leerlingen passen camouflagekleuren en signaalkleuren toe in een schilderij.

Oriënteren:	Opvallen of niet opvallen	5 minuten
Opdracht: Bespreek afbeeldingen van opvallende en onopvallende dieren: lieveheersbeestje , koraalslang , wesp , kameleon , krabspin , uil , wandelend blad en wandelende tak . Waarom bewegen sommige dieren zich onopvallend en andere zich juist zo opvallend mogelijk? Sommige dieren hebben camouflagekleuren, andere signaalkleuren. Leg uit wat camouflagekleuren en signaalkleuren zijn, en wat hun functie is.		
Reflecteren: Ken je dieren die willen opvallen (lieveheersbeestjes, bijen, wespen) of juist niet (bladkleurige kevers, mussen, uilen). Ben je wel eens geschrokken van een dier dat plotseling opdook? Welk dier was dat?		

Onderzoeken:	Kleur	15 minuten
Opdracht: Toon de kleurencirkel (zie bijlagen) en leg uit dat kleuren die naast elkaar liggen een beetje familie van elkaar zijn (zoals rood en oranje), en dat kleuren die recht tegenover elkaar liggen elkaar versterken (rood en groen). Geef de leerlingen schoolverf (rood, geel, groen, blauw, paars, oranje plus zwart en wit) en een vel A3-papier. Laat ze in het midden van dit vel een rode vlek schilderen. Links van die rode vlek schilderen ze de kleurnuances die op rood lijken (donkerrood, lichtrood, bruinrood, orangerood etc.). Ze mogen gebruik maken van zwart en wit, plus alle andere kleuren. Vervolgens schilderen ze rechts van die rode vlek de kleurnuances die sterk afwijken van rood (dus groen, groengeel, blauwgroen, sapgroen etc.). Laat ze dezelfde proefjes doen met geel en blauw.		
Reflecteren: Welke kleuren zijn de camouflagekleuren van rood? En welke van geel en blauw? Welke kleuren versterken elkaar? Hebben ze verschillende tinten (geelgroen, blauwgroen, sapgroen) gemaakt? En ook meerdere tonen (donkergroen en lichtgroen)?		

Uitvoeren:	Op de vlucht	30 minuten
Opdracht: Schilder jezelf in een gevaarlijke omgeving met daarin dieren en planten met signaal- en camouflagekleuren. Denk aan Jurassic Park of een onderwaterscène. Hoe kun je je het beste camoufleren? Alleen met aangepaste kleuren of is het ook slim om de vormen van de omgeving te gebruiken?		
Reflecteren: Heb je gekozen voor rustige camouflagekleuren of kun je ook felle kleuren gebruiken? Welke kleuren camoufleren het beste in een rode omgeving?		

Evalueren:	Waar zit je	10 minuten
Opdracht: Bespreek het werk. Hebben signaal- en camouflagekleuren effect in het werkstuk? Zijn er ook felle camouflagekleuren gebruikt? Is de hoofdpersoon te vinden in het werkstuk of is hij te goed gecamoufleerd? Komt dat door de kleur of door de vorm?		
Reflecteren: Welke problemen kwam je tegen? Zou je de volgende keer iets anders doen, en wat dan?		

Aanvullende suggesties:
Teken op A3-tekenpapier een grote slang. Verdeel met potlood het papier in vier stukken. Geef elk stuk een andere omgeving (gras, lucht, bladeren, water) en schilder een passende camouflage voor de slang.

In beweging – Circus ijzerdraad

Groep 6, lessenreeks 'veranker, les 3

Lesdoel: De leerlingen verbeelden ruimte en beweging in een lijnfiguur van metaaldraad.

Benodigde materialen: Knijptangen (voor leerkracht), enkele rollen met de hand te buigen ijzerdraad $\varnothing 1,1$ of $1,2$ mm (Hema), per leerling twee stukjes van ca. 30 cm, één van ca. 1.20m, evt. extra., stukjes hout (sokkel), tacker, metalen kleeuhangers.

Opdrachten:

Kinetische kunst	Buigen en binden	Draadfiguur	Circus ijzerdraad
------------------	------------------	-------------	-------------------

Introductie:

De leerlingen vormen uit een ijzerdraad een ruimtelijke mensfiguur of een waaraan je kunt zien dat ze in beweging zijn en maken zo een draadfigurencircus.

Oriënteren: Kinetische kunst	5 minuten
Opdracht: Bekijk het filmpje De draad van Alexander (Gemeentemuseum Den Haag) . Bekijk de draadfiguren van Calder: olifant en ezel . Kijk hoe de poten ruimtelijk staan. Calder inspireerde o.a. de drummer van Lidy en deze danser . Wat voor verschillende onderwerpen van een circus kun je allemaal maken uit een lange ijzerdraad? Hoe zorg je dat een draadfiguur er ruimtelijk uitziet en beweging suggereert?	
Reflecteren: Wat vind je een spannend in het circus? Wie is er wel eens in een circus geweest, of heeft het op televisie gezien?	

Onderzoeken: Buigen en binden	15 minuten
Opdracht: Maak van een enkel stukje ijzerdraad een visje. Waar begin je met buigen? Hoe verbind je het begin en het einde van de draad? Hoe maak je een oog zonder een nieuw stukje draad? Hoe zorg je dat je onderdelen (bijv. vinnen, kieuw, ogen) onderscheid, dat het meer wordt dan alleen een contour? Probeer of je het visje in een beweging kunt laten zien.	
Reflecteren: Wat vind je gemakkelijker: eerst begin en einde verbinden en dan uit de cirkel het onderwerp buigen, of beginnen met vormen aan het begin van je draad en dan kijken waar je uitkomt? Allebei kan en heeft ander mogelijkheden. Hoe zou je het visje meer ruimtelijk kunnen maken met ijzerdraad?	

Uitvoeren: Circus ijzerdraad	30 minuten
Opdracht: Maak van een lange ijzerdraad een circusfiguur (bijv. acrobaat, muzikant, danser) of een dier in actie. Vouw de draad eerst precies in het midden door, dan heb je evenveel voor beide kanten van je figuur. Buig de draad in de vormen die je wilt, geef draaipunten stevigheid door de draad nog een keer strak om het onderdeel heen te buigen. Probeer iets van ruimtelijkheid te suggereren. Laat door de houding zien wat voor beweging er gemaakt wordt, wat voor actie aan de gang is. Als de vorm klaar is, bevestig dan één of twee voeten (of poten op het plankje met een niet-schieter) Vraag meer draad als je dat nodig hebt. Je kunt ze in plaats van sokkelen ook aan draad ophangen, bv. aan een metalen kleeuhanger.	
Reflecteren: Wat ga je maken? Bij een dier: hoe zorg je dat de poten ruimtelijk geplaatst worden? Hoe suggereer je beweging?	

Evalueren: Circus in de lucht	10 minuten
Opdracht: Bekijk de gemaakte werkstukken. Bekijk de draadfiguren ook tegen een donkere achtergrond terwijl je het werk langzaam ronddraait. Laat opmerken wat er dan gebeurt. Bespreek beweging en ruimtelijkheid. Benoem wat origineel is, gedurfd, goed opgelost.	
Reflecteren: Ben je tevreden over je werkstuk? Welk probleem heb je opgelost? Wat zou je een volgende keer anders doen?	

Aanvullende suggesties:

- Gebruik dunner ijzerdraad. Om het werkstuk stevig uit te voeren, moet je dan wel twee of drie keer rondgaan en verbinden met je draad. Het buigt en knoopt wel gemakkelijker
- Gebruik de draadfiguren voor papier maché werkstukken. Zorg dat je het papier strak wikkelt. Of wikkel het om met papieren plakband, wollen draad of lontwol.
- Maak een [Calder-mobile met een kleeerhanger](#). Gebruik een hanger van ijzerdraad, zodat je kunt buigen. Bespan het ijzerdraad met vliegerpapier of maak vormen van stevig karton of hobby-foam. Laat de leerlingen compositie (vormen, kleuren, ritme) en constructie (evenwicht) onderzoeken.
- Zet de constructies op een sokkel van stukjes hout of mdf (120x80 of 100x100 mm, 9-18 mm dik). Bevestig met een nietjesschieter (tacker).
- Hang de constructies op met bindgaren aan het plafond.

Beweging – Dynamisch tekenen

Groep 6, lessenreeks 'basis', les 4

Lesdoel: De leerlingen maken een getekende voorstelling met vele dunne lijnen over en door elkaar. Ze blijven bewegend zoeken waarbij de voorstelling steeds meer vorm krijgt.

Benodigde materialen: Per leerling meerdere A4-tjes, een A3-papier, stevig waskrijt (bijv. wasco, geen zwart).

Opdrachten:

Kunst beweegt	Dynamisch tekenen	Beeld uit beweging	Levende tekeningen
---------------	-------------------	--------------------	--------------------

Introductie:

De leerlingen maken een tekening vanuit een beweging, een gebaar. Ze bouwen hun tekening op uit honderden dunne lijntjes over elkaar en halen hun krijtjes zo min mogelijk van het papier.

Oriënteren: Kunst beweegt	5 minuten
Opdracht: Bekijk het werk Marchel Duchamps – Naakt dat een trap afdaald . Hoe is de beweging van de lopende persoon gesuggereerd (het naakt is niet als zodanig te herkennen). Kijk daarna naar William Turner – Steam Boat off a Harbours Mouth en bestudeer de beweging van het water en de lucht. Hoe is dat hier geschilderd? Bekijk Vincent van Gogh – Notte Stelleta . Hoe is hier de beweging van de lucht geschilderd? Wat voor tekenbeweging zie je in de cypressen?	
Reflecteren: Maak met de leerlingen 'tekenbewegingen' in de lucht van vlammen, een draaikolk, gebouwen in de stad, een zonnebloem, een appel, een ballon, een zwevende ballon etc. Bespreek de verschillen.	

Onderzoeken: Dynamisch tekenen	15 minuten
Opdracht: Voer minstens twee van onderstaande tekenonderzoeken uit, elk op een nieuw A4-tje. Gebruik het hele blad. Teken met waskrijt. <ol style="list-style-type: none">1. Leg een A4 in de breedte op tafel. Teken je blad van links naar rechts vol met de bewegingen van een stromende rivier. Blijf de hele tijd doortekenen, haal je krijt alleen van het papier als je weer links begint. Kijk waar de golflijnen elkaar kruisen en nog eens kruisen. Kun je daar visjes en vissen in zien die in verschillende richtingen zwemmen? Kleur er een paar in, omlijn ze, geef oogjes.2. Leg een tweede A4 in de breedte op tafel. Teken nu je blad vol met bewegingen van de lucht, naar links en recht en boven en beneden. Blijf de hele tijd doortekenen, haal je krijt alleen van het papier als je een andere kleur pakt. Beweeg verschillend als je rustig of stormweer tekent. Kun je op de kruisingen vliegende vogels zien? Kleur ze in, omlijn ze, maak oogjes.3. Leg een derde A4 in de lengte op tafel. Teken nu je blad vol met bewegingen van vuur (voorbeeld) met verschillende kleuren tekenpotlood. Haal je potlood zo min mogelijk van het papier.	
Reflecteren: Lukt het om de hele tijd in beweging te blijven tijdens het dynamisch tekenen? Lukt het om rustig de beweging van het onderwerp aan te houden? Wat zou je veranderen als de bewegingen wilder worden? Wat als je lucht bijna windstil wordt?	

Uitvoeren: Beeld uit beweging	30 minuten
Opdracht: Voorbeelden: zwaan , boom . Merk op dat het beeld niet perse beweging uitdrukt, wel levendigheid en de beweeglijkheid in het tekenproces. Maak een 'dynamische' tekening van een dier, bijvoorbeeld een zwaan die zijn vleugels spreidt, een vlinder, een paardensprong, een kat die... enzovoorts. Of iets van een plant, bijvoorbeeld een boom die groeit, een bloem die zijn blaadjes opendoet, een blad met nerven of een paar mooie appels. Alle ideeën zijn goed. Werk op A3-papier. Gebruik de hele ruimte van het vel. Werk met verschillende kleuren waskrijt. Maak je tekening door dynamisch bewegend te tekenen: je houdt het krijtje de hele tijd op het papier, behalve als je bijv. van kleur wisselt. Je blijft door bewegen bij het tekenen, je tekent heel dun, je zet tientallen lijntjes over elkaar en komt steeds weer bij dezelfde vormen terug. Als je onderwerp goed te zien is, kun je stoppen en nog een detail toevoegen, bv. een oogje.	
Reflecteren: Wat wil je maken? Wat voor kleuren ga je gebruiken, welke kleuren je ik eerst? Waarom? Kan je tijdens het tekenen nog veranderen van idee? Tot wanneer?	

Evaluëren: Levende tekeningen **10 minuten**

Opdracht: Bespreek de gemaakte kunstwerken. Waaraan zie je dat het bewegend getekend is? Wat zijn de verschillen met een gewone tekening waarbij je een gum gebruikt om te verbeteren?

Reflecteren: Is je onderwerp duidelijk tevoorschijn gekomen? Is je tekening beweeglijk geworden? Wat vond je van deze tekentechniek? Wat zou je een volgende keer doen?

Aanvullende suggesties:

- Maak een portret. Laat de leerlingen kijken naar hun maatje en een portret met heel veel dunne lijntjes over elkaar tekenen, waarbij ze het krijtje niet van het papier halen. Gebruik waskrijt in een kleur. Geef van tevoren aanwijzingen voor het kijken, bijvoorbeeld: hoe zit het gezicht in elkaar, hoe vind je de bijzonderheden van een individueel gezicht?
- Onderzoek verschillende geometrische vormen die dynamisch goed uit te voeren zijn:
 1. Een cirkel 20 maal rond, zodat deze steeds zuiverder wordt. Stop regelmatig om te kijken hoe het nog beter wordt.
 2. Een oneindigheidsteken (lemniscaat). Gebruik steeds een donkerdere kleur. Kijk hoe de vorm zuiverder wordt.
 3. Een spiraal van buiten langzaam naar binnen bewegen tijdens het ronddraaien, en vanaf het middelpunt weer naar buiten. Meerdere malen over elkaar in een steeds donkerdere kleur.

Bijlagen – Kleurencirkel

